Szále László

Fekete zongora

Történelmi vitadráma két részben

Szereplők:

ADY ENDRE, a látogató
GRÓF TISZA ISTVÁN, a házigazda
ALMÁSSY DENISE, Tisza István unokahúga
LÁSZLÓ, az inas
ESŐKABÁTOS
KATONATISZT
ELSŐ KATONA
MÁSODIK KATONA

A darab száz évvel ezelőtt játszódik, az első világháború végnapjaiban. Másfél évvel Trianon előtt. Két főszereplője van: a költő és a politikus. Ady Endre és Tisza István. Kivételes formátumú emberek, akik szinte semmiben sem értettek egyet, de mindketten szerették és féltették a fajtájukat, hazájukat. Ki szerette jól? Ki szerette rosszul? Csak azt tudjuk, mi lett a vége. Ady ízig-vérig modern ember, annak minden jó és rossz tulajdonságával. Tisza ízig-vérig régi vágású magyar úr, annak minden jó és rossz tulajdonságával. Tisza a régit védve a robbanást akarta elkerülni, nem sikerült. Ady forradalomban születő modern, demokratikus Magyarországot akart – neki sem sikerült. Vagyis: a Tisza védte Magyarország megsemmisült, az Ady álmodta Magyarországból nem sok vált valóra. Máig.

Tisza is, Ady is sejtette, hogy közel a vég – az övék is –, de hogy milyen közel, és pontosan mit hoz majd, azt nem tudták. A darab egy különös találkozás története: ahogyan Magyarország tragédiáját két – egymással örök harcban álló – ember látja, s fájdalmasan átéli egy végső nagy vitában. Az okokat keresik, az okozat pontos ismerete nélkül. Keresik keserűen, dühösen, a jelenről sokszor megfeledkezve, sodródva az indulatoktól, a kétségbeeséstől.

A nézők kényelmes zsöllyéikben mindent tudnak. Vagy legalábbis többet, mint a nagy költő és a nagy államférfi. Egyszerű: az ő ismeretlen jövőjük a nézőközönség ismert múltja.

Hőseink szemben állnak céljaikban, s egyek gyászukban. Érzik, de beteljesedve még nem láthatják, hogy hazájukat, a régi Magyarországot a nagyhatalmak a „nemzeti nagyléttől" való megfosztásra ítélték. Mi a kis ország sorsba beleszoktunk, de a nemzettest csonkulása még sokáig sajogni fog – talán addig, míg a kisebbségi magyarság szülőföldjén nem kap társnemzeti pozíciót.

Találkozásuk időpontja 1918. október 31-e délutánja. Pest az „őszirózsás" forradalom lázában ég. Tiszát ezekben a napokban több barátja, híve igyekszik meggyőzni, hogy utazzon vidékre, mert az élete veszélyben van: forradalmi időkben a történések kiszámíthatatlanok, ne tegye ki magát a bosszúszomjas, vak indulatoknak, melyeknek egyik fő célpontja éppen ő. Ilyen tartalmú üzenetet küld neki fő politikai ellenfele, Károlyi Mihály is.

A történész Vermes Gábor, Tisza hiteles monográfusa így ír ezekről az órákról: „Egy ismeretlen személy érkezett Tiszához, és figyelmeztette őt a közelgő veszélyre. Tiszának inasa azt tanácsolta, hogy a ház hátsó szárnyán egy ablakon keresztül hagyja el a házat. Tisza azonban – már érezve, hogy újabb gyilkossági kísérlet van készülőben – állítólag visszautasította ezt a tanácsot, és a következőket mondta: …Nem ugrom én sehová – ahogy éltem, úgy fogok meghalni."

A darab arra a feltételezésre épül, hogy ez az ismeretlen személy Ady Endre volt. Nincs olyan történelmi bizonyíték, amely ezt alátámasztaná, de olyan tény, adat sincs, amelyik kizárná, hogy ez a két „halálra ítélt" ember találkozott ezen a napon. Hacsak nem Ady egészségi állapota. Aki azonban nemcsak költőnek volt különleges, hanem betegnek is. Alig tudott lábra állni, de október 31-én bizonyíthatóan ott volt a forradalom főhadiszállásán, az Astoriában. S amikor az orvosok végleges szellemi leépülést (dementia paralytica) diagnosztizálnak nála, ez a „leépült" szellem még megírja egyik legmélyebben látó versét, amely mintha a leendő trianoni döntéshozókhoz szólt volna, mint valami könyörgésbe zárt prófécia: Ne tapossatok rajta nagyon, / Ne tiporjatok rajta nagyon (…) Mi voltunk a földnek bolondja, / Elhasznált, szegény magyarok, / És most jöjjetek, győztesek: / Üdvözlet a győzőnek.

A kérdések: van-e még kiút, vagy már minden elveszett? Szükségszerűen jön-e Trianon, vagy bölcsebb, jobb politikával elkerülhető lenne, lett volna? Ady miért akarja olyan csökönyösen megmenteni Tiszát, legnagyobb ellenfelét? Miért állnak szóba egymással? Mi az, ami fölülírja ellenszenveiket és ellentéteiket? Egyáltalán: hogy' kerül a nagybeteg költő a Róheim-villába? Ki az, aki odahívja? Aki – titokban – mindkettőjükért rajong? Mi a tét? Egy gyilkosság megakadályozása? A forradalom makulátlansága? Vagy az új Magyarország nem születhet meg a régi nélkül? Miért vágyunk mindig a változásokra, s miért csalódunk bennük újra meg újra?

Rendszerek jönnek, mennek. Elenyésznek, megdöntik, váltják, változtatják őket… Ám csak a rendszerek mennek, a problémák – mutatis mutandis – maradnak. Miért?

Eltelt száz év, s még mindig több a kérdés, mint a válasz…

I. rész

1. jelenet

A színpad sötét. Hátul egy vászonra kivetítve korabeli parlamenti fotók, lövészárkos, katonavonatos, őszirózsás forradalmi filmrészletek. A képek alatt Bartók Concerto c. művéből az Intermezzo interrotto – többször hirtelen meg-szakadva majd újra-újrakezdve. (Az is lehetséges, hogy itt első világháborús katonanóták szólnak, de azok is megszakadnak – groteszk módon lelassulva, majd elhalva.)

1918. október 31-e kora délutánja az Astoria szálló – használaton kívüli – különterme. A teremben néhány dohányzó- és kártyaasztal, székek, fotelek meglehetős összevisszaságban. A sarokban egy fekete zongora áll, félig letakarva. Ide kíséri be pihenni a fáradságra panaszkodó Adyt barátja, Bölöni György. Ő kereste föl Veres Pálné utcai lakásán a betegen fekvő Adyt, s hozta át az őszirózsás forradalom főhadiszállására, az Astoriába – fölmutatni a lelkes tömegnek a forradalmár költőt. A költőnek pedig a várva várt forradalmát. A gyenge Ady hamar elfárad az ünneplésben, s kéri, hogy mielőtt átmennének a Városházára a Nemzeti Tanácshoz, hadd üljön le valahol, ahol egyedül lehet. Amikor a függöny felmegy (vagy fény gyúl) Ady Endrét látjuk, amint egyik karfás fotelben ül tenyerébe hajtott fejjel, szeme becsukva. Hogy alszik-e, vagy csak a szemét pihenteti, nem tudjuk. Félénken benyit Almássy Denise grófnő, s az ajtóban zavartan megáll. Ady nem mozdul. A grófnő újra kinyitja, és erősebben becsukja az ajtót, de Ady nem észleli. Aprókat köhint, mindhiába. Pár pillanat múlva Ady fölriad, s – mint a rövidlátók – hunyorogva néz az ajtóban álló alakra. Halkan, elrévedve, szinte magának:

Ady Mylitta?

Denise zavartan rázza fejét.

Ady Őszi piros virág…
Denise: Én nem, én azért….
Ady *révülten, mintha máshol járna, de izgatottabban, fölvillanyozva*
Illi? A Kíváncsi Illi? Ó, a titokzatos. Végre láthatom.
Denise Nem, uram, de kérem, hallgasson meg.
Ady Hagyjon. Halálosan fáradt vagyok. A betegágyból rángattak ki a barátaim, hogy megmutassák nekem a forradalmukat, s a forradalmároknak fölmutassák – gúnyos félmosollyal – a tüzük csiholóját. Kérem, én máris belefáradtam a forradalomba, egy kicsit pihenni szeretnék… Írjon levelet, vagy keressen máskor.
Denise Nem tehetem. Most kell beszélnünk.

Ady újra lehunyja a szemét.

Denise *halkan* Nem vagyok Mylitta, és a Kíváncsi sem… de… én is írtam önnek levelet valaha.

Ady fölnéz.

Denise *zavartan, de eltökélten* A versei magukkal ragadtak, mint oly sok érdekesebb, őszintébb életre vágyó leányt e hazában. És igen, írtam levelet magához.

Ady Leveleztünk? Ismerem magát?

Denise Nem, nem ismerhet.

Ady Kicsoda maga? És mit akar?

Denise Almássy Denise grófnő vagyok… és arra…

Ady lassan fölemeli a fejét, és alulról néz látogatójára

Ady Maga Tisza István… őö… unokahúga?

Denise Az vagyok. És miatta jöttem magához. Kerestem a lakásán, azt mondták, itt találom.

Ady Miatta? Akkor hiába jött. Nekem már semmi dolgom a maga… nagybátyjával.

Denise De uram, meg akarják gyilkolni őt. Tudomásom van arról, hogy a frontról hazatért katonák szövetkeztek rá, hogy megölik.

Ady Nekem ehhez semmi közöm. Én nem akarom a nagybátyja halálát…

Denise Akkor kérem, segítsen.

Ady Hogyan tudnék én segíteni? A kezemet alig tudom fölemelni, hogy' tudnám lefogni elszánt, és – joggal – bosszúszomjas katonák kezét? Vagy rábírni őket szándékuk megváltoztatására.

Denise Ne a katonákat, Tisza Istvánt bírja rá. Sok barát, rokon próbálta rábeszélni, hogy hagyja el a fővárost, mert merénylet készül ellene. De ő hajthatatlan. Azt mondja, nem menekül el senki elől, ha ennek kell jönnie, jöjjön. Ilona, a felesége nagyon gyenge idegállapotban van, ha Istvánnal történne valami, ő sem élné túl… és … én sem. Ha ön beszélne vele, a legnagyobb ellensége, talán az hatna rá. Károlyi is üzent neki, de hiába.

Ady Képtelenség. Én beteg vagyok, és különben sem szoktak sikerülni a találkozásaink. Legutóbb 15-ben előszobáztam nála, hogy életbe vágó ügyben a segítségét kérjem, nem is fogadott. Most is ez történne. Ő gyűlöl engem, s hasonlatosak az én érzéseim is.

Denise Tehát mossa kezeit?

Ady Nincs miért.

Újra elréved, máshol járnak a gondolatai. Aztán hirtelen Denise-re pillant.

Ady Ön írt nekem levelet? Ugye, írt? Ne tagadja.

Denis Igen, írtam.

Ady Álnéven?

Denise Nem küldtem el őket. De őrzöm mind, elrejtve egy fadobozban.

Ady Őket? Tehát többet is írt… Nem baj, ha nem küldte el. Így nem kellett válaszolnom… Mi tetszett önnek? Én vagy a verseim?

Denise Ön… az ön versei… *fölbátorodva* Ön a szememben nem a forradalom, hanem a fájdalom költője, a szerelem- és istenkereső fájdalomé, és olyan őszinte, hogy az ember elborzad a saját gyávaságától. …Kérem, jöjjön el, tudassa vele maga a hírt, és próbálja meggyőzni.

Ady Miért gondolja, hogy meg akarnám győzni? Nem akarom magát megbántani, de én azt szeretném, ha a haladás legnagyobb kerékkötője, az országot háborúba rángató Tisza István eltűnne a politikából.

Denise De a halálát nem kívánja.

Ady Miből gondolja, hogy nem kívánom?

Denise Az imént mondta. De főleg a verseiből. Olvastam mind. Nemcsak a forradalmi verseket. Mind.

Ady És ebből erre következtet?

Denise Igen, ebből, erre.

Ady *tettetett érdeklődéssel* Ki lehet olvasni a verseimből, hogy éljen Tisza István?

Denise Kérem, a nagybátyám életveszélyben van. Könyörgök, segítsen. Végső kétségbeesésemben jöttem ide… Ön nem a halál költője, bármennyit emlegeti, hanem az életé… A fájdalmas életé, de az életé.

Ady Ó, én már a halálé vagyok. Talán adott egy kis haladékot. De nem sokat.

Denise Jöjjön, elviszi a kocsim.

Ady Nem, nem akarom. Az se biztos, hogy szóba áll velem. Vagy, hogy én szóba állok vele. S ha ő nem áll velem, akkor nem tudom meggyőzni, ha meg én nem állok, akkor se. Látja, reménytelen.

Denise Szinte mindenben ellenfelek voltak, de a kálvinista hitükben, magyarságukban egyek…. Kérem…

Ady Nem, nem megyek. Nem tudok, és nem is akarok. Hagyjon magamra. Nagyon fáradt vagyok. Erőt kell gyűjtenem, hogy élni tudjak, …s ha oda akarnék menni, ahhoz is.

Denis Tehát eljön?

Ady Grófnő, én a saját életem sem tudom megmenteni, hogy tudnám a másét? Ha mégis elmennék, csak azért mennék, mert a legszebb forradalomban is bárkivel elszaladhat a ló. Ha az elvbarátaim győznek, velük is. S ha meg akarják ölni Tisza Istvánt, akkor már el is szaladt.

Denise Akadályozza meg. Ne kezdje gyilkossággal a maga „szent forradalma".

Ady Megpróbálok erőt gyűjteni. Róheim-villa? Milyen utca, hány szám?

Denise Hermina út 35. Könyörgök, jöjjön el. Már csak maga tudhat segíteni. Az ön delejes hatása talán erősebb, mint az ő makacssága. Ön forradalmat akar, nem terrort, gyilkosságot.

Ady *elgondolkodva* Egy új, egy jó Magyarországért írtam, pöröltem… Igen. S ahhoz nem elegendők a szocialisták, a radikálisok, az internacionalisták. Kell a konzervatív, nemzeti erő is. Megzabolázva, de nem megölve. Kell Tisza István. (fölemeli az ujját) Persze – ellenzéknek.

Ady a fölemelt ujját nézi, mint aki nem tudja, hogy az hogy' került oda. Aztán lehunyja a szemét, és tenyerébe temeti az arcát. Denise egy darabig tétován áll, aztán elindul kifelé. Az ajtóból aggódva-reménykedve még visszanéz, aztán kimegy.

Ady Istenem, hány olyan levél lehet még, amiről nem tudok. És hány rajongó szűz… De jó volna tudni, mielőtt végképp bezár… a posta. Ez az asszony… ez nem egy senki kis női csuka… Ez a nő… Jó volna még élni egy kicsit…

2. jelenet

1918. október 31. du. 4 óra. Róheim-villa. Gróf Tisza Istvánon kívül hárman vannak a villában: felesége, Tisza Ilona, továbbá Tisza unokahúga, Almássy Denise, és Tisza tisztiszolgája, László őrmester, aki végig vele volt a fronton, s most a sofőr és az inas szerepét is betölti. Mindhárman igyekeznek meggyőzni Tiszát, hogy hagyja el a fővárost. Tisza hajthatatlan, ő nem menekül, nem bujkál senki elől.

Ebéd utáni sétáját elhagyja, Lászlónak lelkére köti, hogy vendéget nem fogad, s kéri az asszonyokat is, hagyják magára, szeretne egyedül lenni.

Amikor Tiszát először meglátjuk, a szalon kanapéján ül, házikabátban, mely inkább emlékeztet katonai zubbonyra, mint házikabátra. Háta mögött a kandallón feltűnően nagy óra, mely negyedóránként üt. (A darab alatt hétszer üt, a nyolcadikat már elnyomja a gyilkos fegyverek döreje.) A fényt csak egy Tiffany lámpa adja, mely a sarokba tolt fekete zongorán áll. Tisza mellett a kis asztalon újságok. Felvesz egy lapot, olvasni kezdi, közelebb húzza rossz szeméhez, aztán ingerülten

lecsapja az asztalra. Hogy a tartalom dühítette fel, vagy az, hogy nem látja jól a szöveget, nem tudjuk.

László nyit be kissé bizonytalanul, s amikor meglátja Tisza villámló tekintetét, egy pillanatra visszahúzódik, aztán nagy elhatározással mégis belép.

László Egy úr van itt, szeretne önnel beszélni.
Tisza Én nem szeretnék. Senkivel!
László Kérem, vele tegyen kivételt…
Tisza Ne folytassa. Nincs olyan ember a világon, akivel én most szívesen beszélgetnék. Önt is beleértve.

László kimegy, nem lát senkit. Aztán a sarokban egy fotelben fölfedezi a látogatót, aki fejére húzott kalappal – alszik. Ébresztgeti.

László Uram, a gróf úr ma nem tudja fogadni önt. Talán holnap…
Látogató Nincs holnap. Menjen vissza, és dugja az orra alá a névkártyámat.
László Ez lehetetlen, uram. *De átveszi a névkártyát, mely feltűnően nagy, és semmi más nincs rajta csak egy név.*

A látogató lassan föláll, s széles karimájú kalapját a kezében lóbálva az ajtó felé indul. László utána fordul, s látja, ahogy óvatos, kissé bizonytalan lépésekkel lemegy a lépcsőn. Lent megáll, a lépcsőt őrző két bronzkutyát nézi, aztán kalapját a jobb oldali kutya fejére teszi, majd föl akar ülni a bal oldali kutya hátára, de nem tudja fölemelni a lábát. Kicsit tétovázik még, aztán elszántan visszaindul a házba. László csodálkozva hátrál. A látogató visszaül a fotelba, hátradől, és odaszól Lászlónak.

Látogató Megvárom. Addig ülök itt, amíg nem fogad. Életbevágó. Érti? Nem jókedvemben jöttem ide, sosem szíveltem a gazdáját.

László tétován áll, fogalma sincs, mit csináljon. Magában azt mormolja: életbevágó. Aztán fölvesz egy kis ezüsttálcát az asztalról, ráhelyezi a névkártyát, s nagy elhatározással bekopog (egy hosszú, két rövid), majd benyit a grófhoz. A szobában ott van Almássy Denise grófnő is. Érezhető a gróf és a grófnő közötti feszültség, mint akik épp egy vitát szakítottak félbe.

Tisza Mi az már megint?
László Nem akar elmenni. Azt mondja, életbevágó.
Tisza Már megint meg akar menteni valaki?
László Uram, nagyon különös, de ez a valaki nem az ön barátja, hanem az ellensége.
Denise *elrejtve örömét és megkönnyebbülését* István, kérem, legalább azt nézze meg, ki az. Kérem.

Tisza int Lászlónak. Kezébe veszi a névkártyát, vonásai megfagynak. A kártyát gúnyos mosollyal visszadobja a tálcára.

Tisza Tévedtem. Amit akar, az nem nekem, hanem neki életbevágó. Gondolom, megint pénzért vagy protekcióért kilincsel. Menjen, László, közölje vele, nincs se pénzem, se hatalmam, hogy kérését teljesíthessem.

László *tétován* Igenis, uram.

Kimegy.

Denise István, ha Ady Endre idejött előszobázni, biztosan nyomós oka volt rá.

Tisza *gúnyosan* Vagy húzós oka. Talán ő akarja meghúzni a ravaszt.

Denise Ezt nem gondolhatja komolyan. Ady mint gyilkos? Ugyan. István, én féltem önt. De a legkevésbé Adytól. Ha valami baja esne, nem tudnám elviselni. Ne legyen olyan önző, hogy csak magára gondol.

Tisza Denise kedves, ne nehezítse meg a dolgom. Konzekvensen éltem egész életemben, hűen a hazámhoz és önmagamhoz. Ezen nem tudok, és nem is akarok változtatni. Bármennyire vágyom egy más életre. *Alig észrevehetően megremeg a hangja, kis szünetet tart.* Nekem nincs, nem is lehet másik életem. S ha, ami van, letelt, hát letelt.

Denise Legalább legyen tekintettel Ilonára, tudja, milyen érzékeny és sebezhető. Bele fog halni, ha önt baj éri. *Maga elé alig hallhatóan* Velem együtt. Nem kérek semmit, tudom jól, úgyis hiába. Csak egyet: hallgassa meg ezt az embert. Hallgassa meg. Nem kíváncsi rá, mit akar? Ne legyen ilyen fatalista.

Tisza Nehezemre esik. Egyszer, jó tizenöt éve találkoztam vele. Már miniszterelnök voltam, ő még nem volt „Ady Endre", csak egy fiatal újdondász Váradról. Párizsi ösztöndíjat akart tőlem, mondván földik vagyunk, és ő is kálvinista. Kellemetlenül alázatos volt, mégis úgy viselkedett, mint akinek jár az a pénz. Nem teljesítettem kérését. Azóta csak gyalázkodik, és uszít ellenem. Hogy lehet valaki egyszerre alázkodó és gyalázkodó? Vagy akár egymás után? Hogy?

Denise Rettenetesnek tartom Ady durva és igazságtalan vádjait, de vannak költeményei, melyek nagy hatással voltak rám. Mintha a lélek olyan mélységéből szakadtak volna föl fájdalmasan, egy vulkán féktelen erejével, ahova a magunk lelkébe mi lepillantani sem merünk. Romlott, léha ember, de zseniális költő. Talán azért iszik, mert másképp nem tudja elviselni, amit csak ő lát és ő érez. Ezt nincs is jogunk megítélni.

Tisza A gyengeség – gyengeség. És paradox, ha egy magát mindennél többre tartó zseni önpusztító életet él.

Denise Mert a gyenge test nem bírja el azt a lelket. S a szem azt, amit lát. Az idegek, amit érez. Ez nem ellentmondás, hanem tragédia.

Tisza *megenyhülve, halkan* Bizonyára meglepi, de az ő ocsútengerében magam is találtam egy-két búzaszemet.

Denise Ön olvasott Adyt?

Tisza A „Krisztus-kereszt az erdőn" olyan, mintha nem is ő írta volna. „Két nyakas, magyar kálvinista, / Miként az idő úgy röpültünk, / Apa, fiú: egy Igen, s egy Nem, / Egymás mellett dalolva ültünk / S miként az Idő, úgy röpültünk." Mindig apám jut eszembe. Ő az „igen" volt, s én örökké a „nem" – de mindig szerettem volna „igen" lenni…

Denise *meghatottan* István.

Tisza Egy versét kívülről tudom, s mindig az jut eszembe, ha magára nézek. „Már vénülő kezemmel / Fogom meg a kezedet, / Már vénülő szememmel / Őrizem a szemedet. //Világok pusztulásán / Ősi vad, kit rettenet / Űz, érkeztem meg hozzád…"

Denise-re néz, megérinti a kezét, de gyorsan visszarántja.

„Nem tudom, miért, meddig / Maradok meg még neked / *halkan motyogja* De a kezedet..." *Hangot vált, kihúzza magát, csenget, s rekedten mondja:*

Tisza László.

László belép

Tisza Vezesse be az urat.

László Khm. Alszik, uram.

Tisza Ébressze fel! És támogassa be.

Denise Maradjak?

Tisza Ne, menjen.

Denise elindul az ajtó felé. Az ajtónál – Tiszának háttal - összeteszi a kezét, felfelé néz, mint aki hálát rebeg Istennek valamiért. Aztán kimegy.

3. jelenet

Tisza a kandallóhoz megy, háttal áll az ajtónak. Ady belép, sárgás, beesett az arca, csak a sápadtságtól még nagyobbnak látszó barna szemei izzanak. Kissé homályosan, mint aki beteg vagy ivott. De ha ivott is, a beszédén, viselkedésén nem

látszik. Elegáns fekete öltönyt visel (de mintha egy kicsit kifogyott volna belőle), lila, félrecsúszott nyakkendővel és ugyanolyan színű díszzsebkendővel. Igyekszik fesztelenül viselkedni. Tisza lassan megfordul, és hidegen végigméri látogatóját. Láthatólag mindketten érzik a pillanat különösségét. Mindkettő szerepet játszik. Ady póza: a költőfejedelemé, aki megmentőként jött a bukott és utált ellenségéhez. Betegen is. Tisza póza: ma is én vagyok Magyarország legtekintélyesebb politikusa, s kényszeredetten fogadom az ellenszenves, alkoholista költőt, újságírót, aki az uralkodó rend elleni felelőtlen lázítással szerzett kétes hírnevet és népszerűséget magának. Fölvett pózaik erőtlenek, a kölcsönös gyűlölet mögött ott van – maguk előtt is titkolva – a másik nagyságának elismerése.

Tisza László, több fényt.

László fölkapcsolja a villanyt, s míg a két férfi méregeti egymást, tétován áll, mint aki mondani akar valamit, aztán kimegy. A csillár fénybe borítja a szobát. Ady hunyorog. Tisza rezzenetlenül áll.

Tisza *kimérten* Mit óhajt? Nincs sok időm.

Ady Valóban. Nem is tudja, milyen kevés. Ezért jöttem, s ön csúnyán megvárakoztatott. Megrövidítette az életemet egy órával, én cserébe igyekszem meghosszabbítani az önét…

Tisza Röviden.

Ady Önt ma este meg fogják ölni. Meneküljön el. Ez elég rövid?

az óra üt (1.)

Tisza Tudom. Egy hete már mindenki értem aggódik, de nem kérek belőle. Jöjjön, aminek jönnie kell.

Ady Tényeket mondok. Egy csapat frontkatona készül idejönni, hogy önt kivégezze. Bosszút akarnak állni a háborúért, a fronton töltött évek szenvedéseiért, és meghalt bajtársaikért. A forradalom kitört, s a forradalmárok a vérért vért akarnak.

Tisza Gondolatban már ön is százszor meggyilkolt.

Ady Igen**.** Gondolatban. Mert ön volt a magyar élet legnagyobb kerékkötője. Sohasem vitattam a nagyságát. De a nagy embernek nagy az árnyéka, nagyok a hibái, és nagyok a bűnei is. Mégis azt kérem, tűnjön el innen. Különben lelövik, mint egy kutyát.

Tisza Elég.

Ady El sem tudja képzelni, milyen erőfeszítésembe került, hogy idejöjjek. Egy porcikám se kívánta. Csak azért tudtam idejönni, mert a porcikáim gyengék… a tiltakozáshoz is.

Tisza Ivott?

Ady Amúgy kétszer is meggondoltam volna, hogy idejöjjek.

Tisza Menjen el a házamból.

Ady vállat vonva elindul kifelé. De az ajtóból visszafordul.

Ady *kissé gúnyosan* Jöjjön, aminek jönnie kell? Nem ismerek önre. Egy Tisza István sosem adja fel. Megvív az ellenségeivel, ha kell, karddal, ha kell, szóval.

Tisza Igen, de mindig szabályosan. Márpedig nem hiszem, hogy azok a katonák párbajképesek.

Ady Mindig szabályosan? '12-ben fittyet hányva a törvényre, szétkergette a parlamentet, mert nem értettek egyet önnel a véderővitában… Vagyis, hogy még több pénz kell a hadseregre.

Tisza Nem vitatkozom önnel. Ha olyan kevés időm van hátra, mint mondja, akkor végképp nem.

Ady vállat von, újra elindul kifelé. Az ajtóból megint visszafordul.

Ady A halál előtti pillanat pedig jó alkalom arra, hogy az ember szembe nézzen a bűneivel, s megbánja – ha képes rá.

Tisza Nincs mit megbánnom. Az obstrukció leverését végképp nem. Egy alternatíva volt: sorsára hagyni az országot, vagy véget vetni annak a komédiának. Ma is megtenném. Be kellett bebizonyítanom, hogy a parlament ellenzék nélkül is működik.

Ady Azt már önkényuralomnak hívják.

Tisza Liberális vagyok, híve a parlamenti vitának, de az ország védelme, a dualizmus megszilárdítása fontosabb volt, mint a széplelkű liberális elvek. Ha az ellenzékkel való kapcsolat lehetetlen, akkor betörése szükségszerű. Az obstrukció olyan, mintha valaki tudatosan szórna homokot az államgépezet fogaskerekei közé. Amit nem tűrhettem. Ezért kellett kirakni őket a házból. Idegesítő időhúzásukkal úgy viselkedtek, mint a vízben fuldokló, aki lefogja kimentője karját, nem törődve azzal, ha mindketten odavesznek… A közös hadsereg megerősítése létkérdés volt a háború felé sodródó Európában… Azért, hogy a Monarchia ne maradjon védtelen és kiszolgáltatott. S ezt ezek a vakok nem látták…

Ady Vagy nem érdekelte őket. Istenem, ennek a parlamentnek sosem fájt az ország. S az ország talán még mindig nem érzi, hogy sok fájdalma között legnagyobb éppen ez a parlament.

Tisza …Gyalázatos obstrukciójukat ellenzéki győzelemként ünnepelték, mintha az ellenzékiség nem volna más, mint mindenre nemet mondani. Ráadásul a véderőtörvény hosszabb távon az ön-

álló magyar hadsereg létrejöttét szolgálhatta volna. Amit ők is akartak! Mégis akadályozták. Csak azért is. Obstrukciójuk ostobaság volt, a parlamentarizmus eszméjének megcsúfolása.

Ady A szétkergetés nem? Önnek ahhoz nem volt joga. Nem mintha sajnáltam volna honatyáinkat. Valószínűleg egy napig sem bírnám hallgatni azt a sok üres zagyvaságot, amit ezek az urak ott napról napra előadnak… Amit önök művelnek abban az oktalanul nagyszerű palotában, annak semmi köze a népképviselethez… Persze, nem tartom varázsszernek magát a parlamentalizmust sem. Minél demokratikusabb, annál jobban bővelkedik eredmények mellett gyarlóságokban. A legnagyobb baj, hogy egyre nagyobb számban olyan emberek csődülnek a fórumra, kiknek a politika kenyérkereső foglalkozás csupán. És persze a megtollasodás eszköze.

Tisza Ezért szükségszerű, hogy az országot a gazdasági és szellemi arisztokrácia vezesse. Amely fölkészült a feladatra, s nem mellesleg megengedheti magának, hogy ne a saját, hanem az ország javát nézze.

Ady Megengedhetné, de nem engedi meg. Amíg teheti! Az ország jelenlegi helyzete az uralkodó osztály alkalmatlanságát bizonyítja. Ha lenne önökben egy cseppnyi úri becsület, önként mondanának le a hatalomról. De még a választójogot is agyonkorlátozták. Amikor egész Európa zászlajára tűzte az általános választójogot, ön makacsul küzdött ellene.

Tisza Nem vagyok az általános választójog ellen. Mint ideális végállapotot elfogadom. Boldogan élnék olyan Magyarországban, amelyben kiművelt és felelős emberek élnek, s úgy szavaznak a saját sorsukról, hogy tudják, mit akarnak. A gyerekek is állampolgárok, mégse harcol senki a szavazati jogukért. Miért nem? Mert gyerekek. Egy zacskó cukorkával bármire rávehetők. Ugyanez igaz a műveletlen, tanulatlan felnőttekre is. Őket hordó borral, szép ígéretekkel lehet levenni a lábukról. Védtelen kiszolgáltatottjai mindenféle felelőtlen politikai kalandorságnak, demagógiának. Az általános választójoggal előtérbe kerülnek a nagyszájúak, a nagyot mondó, minden lehetségesnél többet ígérő radikálisok, a nemzetiségi fantaszták. Egy ország nem tehető ki ilyen végzetes veszélynek. Higgye el, a cenzus az egyetlen igazi ellenszere az egyre jobban terjedő populizmusnak.

Ady Azok az emberek, akik megtermelik az ország kenyerét, gyerekeket nevelnek, igenis képesek képviselőt választani maguknak, akár maguk közül. A választás nem szakszerűség vagy jövőbelátás kérdése, hanem a felelősségvállalásé. Hiszen a végén minden ostor a választón csattan. Ha csalódott, viseli a következményeket – és legközelebb majd mást választ.

Tisza És a rossz, rossz, rossz választás meddig ismétlődhet? Amíg a vak tyúk talál szemet?

Ady Az a vak tyúk – ember. Isten teremtette. Akinek bizonyosan egyszerűbb lett volna, ha az embert megtartja a paradicsomi együgyűségben, s nem ad neki szabad akaratot. Az ember gyarló, bűnre hajlamos, az Isten mégis felruházta szabad akarattal. Miért? Mert éppen ettől vált emberré. A társadalom szabad akarata – a szabad választás. Ki az, akinek joga volna ezt megtagadni a másik embertől? Talán ön?

Tisza Úszni is szabad minden embernek. Mégse mehet, s nem is megy mindenki a mélyvízbe. Csak aki úszni tud. A tudáshiány a korlát, nem a jog.

Ady …

Tisza Ne szóljon közbe. Tudom, most az jön, hogy kövessük a felvilágosult, művelt Nyugat példáját. Vélem, tudja, hogy a nagy, demokrata Amerikában ’15-ben még leszavazták a nők választójogát. Három éve! Igaz, pár tagállamban már bevezették, s Wilson elnök is támogatja – de még ma sincs! Angliában idén kaptak a nők szavazati jogot, de csak a harminc év fölöttiek. Na, és Ausztria? Ott bevezették az általános választójogot, de azért alkalmazni még nem alkalmazzák.

Ady Károlyi most bevezeti.

Tisza Nincs kétségem felőle, s biztosan nagyon népszerű lesz vele. Bár a maga Károlyija pár éve még szóról-szóra ugyanazt képviselte, amit én. A múlt században még a világban mindenhol támogatták a műveltségi és vagyoni cenzust – nemcsak a konzervatívok, a liberálisok is. A nőket pedig szóba se hozta senki, néhány elszánt szüfrazsetten kívül. Amit, ha más nem, társadalmi-gazdasági szerepük egyértelműen indokolt is.

Ady Csakhogy ez a szerep az új században alapvetően megváltozott. A nők egyetemre járhatnak, bölcsész és orvos-, gyógyszerészdiplomát szerezhetnek… A háború pedig végképp megmutatta, hogy a férfigőgnek nincs semmi alapja. A nők helyt álltak a hátországban: a család fönntartásban, a földeken, s a legnehezebb

gyári munkákban is.

Tisza Vagyis megváltozott a nők szerepe. Amit mond, épp engem igazol. A választójog kiterjesztését nem demagóg lózungok, hanem a társadalmi fejlődés – elsősorban az oktatás kiterjesztése – határozza meg… Készséggel elismerem, kezdettől határozott ellensége voltam a nők választójogának. Irtóztam a gondolattól, hogy asszonyaink megannyi választó polgártárssá alakuljanak át. Ezzel a reformmal nemcsak mi, szegény férfiak veszítenénk, hanem végeredményben a nők is.

Ady Attól tartok, ez már akkor ostobaság volt, amikor kitalálta.

Tisza *hidegen végigméri, aztán nagy lélegzetet vesz, de csak később szólal meg* Eljöhet az idő, amikor megérik a helyzet a női választójog bevezetésére. De nem kell – és nem is szabad – annyira sietni. A világ sem siet. Egyébként az új törvény nálunk is több mint hatvan százalékkal emelte a választásra jogosultak számát…

Ady A kevésnek a hatvan százaléka is nagyon kevés…

Tisza Magának. Szavazati joggal ruházta fel a 30 évesnél idősebb férfilakosság nagyobbik felét, elsősorban az ipari munkásságot. Ennél többet csak a szocialisták akarnak, meg a városi intelligencia radikális, szabadkőműves hatás alatt álló része. A falusi nép zöme biztosan ellene van a választójog kiterjesztésének. Iskolázatlan, de van annyira bölcs, hogy ne akarjon olyasmibe beleszólni, amihez nem ért.

Ady Ön nemrég arról áradozott, hogy katonai szolgálata alatt ismerte meg igazán, milyen nagyszerű nép a magyar: derék, bátor, okos, egyenes. Akkor viszont miért gáncsolta Andrássyéknak azt a javaslatát, hogy a háborúból hazatért hős katonáink választójogot kapjanak? Hogy fújhat egy szájból hideget-meleget? Most tudatlanok, vagy okosak? Meghalni a hazáért jók voltak, választani nem?

Tisza Elismerem, tévedtem.

Ady Ó, ünnepeljünk. Ezt sem hallottam még soha az ön szájából.

Tisza Igazából nekem kellett volna beterjesztenem azt a javaslatot. Sajnos, a parlamenti munka során kialakul egy reflex, amely eleve rossznak tart, és elvet mindent, ami a másik oldalról jön.

Ady A választójog nem a választás jogáról szól, tudja jól maga is, hanem a hatalmi status quo megőrzéséről. Az általános kiterjesztés esetén megerősödne a nemzetiségek képviselete? Igen. De miért baj ez? Megerősödhetnének a haladó erők, a szocialisták, a radikálisan újat akarók is. Igen, de miért lenne ez kárára az

országnak? Ha lehetnének igazi választások, talán nem is kellene a forradalom, amitől ön annyira viszolyog.

Tisza Igen, azért harcoltam a kiterjesztés ellen, mert a nemzetiségek az országra törnének, a radikálisok pedig romlásba döntenék. Meg azért is, mert átláttam a szitán: az ellenzéket nem a választójog érdekelte, hanem az én megbuktatásom. Ez hamar kiderült. Lemondásom után az új kormányban – Vázsonyin kívül – egyetlen igazi híve sem maradt az általános választójognak. Nem is foglalkoztak vele tovább… Már korábban is kufárkodtak vele. A véderőtörvény megszavazásáért cserébe kérték az általános választójogot. Pedig a véderőtörvény nem lehetett árukapcsolás tárgya. Már tíz éve biztosan tudta minden látó ember, hogy a háború elkerülhetetlen. A kérdés csak az volt, mikor tör ki, hol és milyen fölállásban…

Ady Nem, a fő kérdés az volt, hogyan lehetne elhárítani.

Tisza Hogyan? A Spectator már 1911-ben megírta, hogy nagy háború lesz, mert van egy kielégített és egy kielégítetlen nagyhatalom. A jól lakott Anglia meg akarja őrizni a status quót, az éhes Németország meg akarja változtatni. 11-ben! A Monarchiát ebbe a háborúba Berlin belekényszerítette. A maguk Engelse már a nyolcvanas években azt írta, hogy „Porosz-Németország számára nem lehetséges többé másféle háború, mint egy eddig soha nem látott hevességű világháború…" Én tudtam, hogy a háborúból nekünk semmi hasznunk nem lehet, kárunk annál több. Ezért elleneztem a trónörökös meggyilkolása után Szerbia megtámadását. Egyedül a Monarchia felső vezetésében.

Ady Egy hétig. Aztán beállt a sorba, sőt a Monarchia „erős embere" lett. Szinte diktátori hatalommal. Egyre mélyebben belerántva az országot a háborúba, a szenvedésbe.

az óra üt (2)

Tisza Azért elleneztem a háborút, mert tudtam, hogy abból nem jöhetünk ki jól. Ha győzünk, a németek még jobban fölénk kerekednek, ha vesztünk, vége lesz a két központú birodalmunknak.

Ady Helyzetünkön sokat rontott, hogy ön a nemzetiségek jogos kívánságait semmibe vette, a szomszéd népeket lenézte, s ezt lépten-nyomon érzékeltette is velük. Pedig ahogy a magyarnak joga van önálló nemzeti létre, ugyanolyan joga van a szerbnek is, románnak is, tótnak is. A Monarchia a középkorból itt ma-

radt őskövület. A világ elment mellette, s ön ezt a romhalmazt védi körömszakadtáig. Ön menthetetlen. Miért jöttem én ide? Félholtan. Egy halotthoz.

Elindul kifelé. Megáll, visszafordul.

Ady Nem látja, hogy mi, magyarok alávetettek, lenézettek vagyunk a maga Monarchiájában. Gőgünket az élteti, hogy oktalanul ugyan, de mi is lenézzük a nemzetiségeinket. Olyanok vagyunk, mint a legrosszabb ispánok, kasznárok: a népek gőgös nyúzói és urak alázatos szolgái.

Tisza A Monarchia védett is bennünket. A dualizmus ötven évében soha nem látott fejlődésen ment keresztül az ország. A Monarchia részeként hazánk Európában megkerülhetetlen tényező. Volt. A szakítás Ausztriával, védtelen kis országgá tett volna bennünket. Most, hogy legyőzött ország lettünk, a sorsunk immár nem a mi kezükben van.

Ady Ebben egyetértünk. De a főbűn a háború. Én százszor elmondtam: jaj, az olyan háborúzó országoknak, ahol lappangó keserűségek vannak. S nálunk voltak és vannak. És kitörtek, visszafordíthatatlanul. Láthatja ön is… Még azt mondja meg: ha eleinte ellenezte a háborút, miért fordított olyan gyorsan a meggyőződésén? Tényleg: hogy' lehetséges az, hogy a hajlíthatatlan Tisza István egy hét alatt elveti, amiben addig hitt, s attól kezdve annak homlokegyenest ellenkezőjét képviseli?

Tisza Berlin kényszerített bele, de cserébe megígérte, ha a románok ellenünk fordulnak, katonailag segítenek. Meg is tették.

Ady Maga mindig rosszkor makacs. A nemzetiségi kérdésben nem engedett, az általános választójogban nem engedett, épp a háború dolgában engedett, sőt: a háborús politika élére állt, aztán újra makacs lett, s kitartott akkor is, amikor már mindenki gyűlölte a milliónyi értelmetlen életáldozatot követelő háborút.

Tisza A vezető, ha elindul egy úton, azon végig kell mennie. Nem gondolhatja meg magát – mint egy költő, aki azt ír, amit akar. Ha nem tetszik, kiradírozza vagy áthúzza, s mást ír a helyébe. A vezető foglya is a mindenkori helyzetnek. Hinnie kell a győzelemben, akkor is, amikor legbelül már maga sem hisz. Makacságom muszáj-makacsság volt – ahogy ön mondaná. Tudom jól, borzasztó a győztes háború is. Nyomort, szenvedést, pusztulást hoz, sok ártatlan vér kiömlését. Igen, a háború nagyon szomorú ultima ratio, melyhez nem szabad nyúlni, amíg van más lehető-

ség. De amire képesnek kell lenni, s akarni is kell tudni, ha a nemzet létérdekei megkívánják. Az életáldozatok pedig nem voltak értelmetlenek. Azok a katonák a hazájukat védték.

Ady Szerbiában? Oroszországban? Isonzónál? Ahol gránát tépte szét őket, megfagytak, vízbe fúltak, vagy megrohadtak a lövészárokban, miközben fogalmuk sem volt róla, hogy miért.

Tisza Tudták, hogy a hazájukat védik. Sokat beszélgettem velük, amikor lemondásom után frontszolgálatra kértem magam. Ha ön is letöltött volna akárcsak egyetlen napot a fronton, maguktól a katonáktól tudhatná, hogy ez életük legnagyobb kalandja. Hogy ott, igen ott, azokban a borzalmas harcokban érezték magukat leginkább férfinak, embernek, magyarnak.

Ady Nem kell átélnem egy katona szenvedését ahhoz, hogy átérezzem és fölmutassam ezerét, százezerét, s rámutassak haláluk értelmetlenségére… A hazáért élni – az talán szebb sors.

Tisza Igen, élni, ha lehet, meghalni, ha kell. Ők mind nemzetük hősei lettek – ha még lesz Magyarország, emlékműveik állnak majd szerte az országban –, teljes életet éltek, ha rövidet is. Egy falusi parasztlegény a faluja határát alig lépi át. Élete abból áll, hogy túrja a földet. Minden nap, minden év ugyanúgy telik, az életében – a gyermekek születésén kívül – semmi nagyszerűség nincs. A háborúban átéli a hősiességet, a bajtársiasságot, értelmet nyer számára az önfeláldozás valami nála nagyobbért, fontosabbért. Ezek a leszegett fejű emberek ráébrednek saját nagyszerűségükre, és ez boldoggá teszi őket.

Ady Öt perccel a haláluk előtt. Sokra mennek vele. S ha tényleg így éreznek, azt a hamis pátoszt a gátlástalan háborús propaganda kelti bennük. És elhiszik, hogy gyürkőzni kell, rohanni kell. De ha öt percig tényleg boldogok is, a mérleg másik serpenyőjét lenyomja az otthon maradt özvegyek, árvák gyásza, nyomorúsága.

Tisza Ugyanezt csinálja majd a maga forradalma is: fölfordulást és gyászt. Valamilyen ködös, szebb jövő nevében. A háború és a forradalom egy tőről fakad. Valaki el akar venni a másiktól valamit. Erőszakkal. Mi 14-ben nem akartunk elvenni senkitől semmit. A megmaradásunkért harcoltunk, meg akartuk előzni, hogy kisemmizzenek bennünket. A háború rossz, de meg kellett vívni. Méghozzá végig, a lehető legjobb békéig. Én már 1915-ben kerestem a békét, de ellenségeink – akik szemében most mi vagyunk a háború főbűnösei – nem akarták a békét. Érti? Nem akarták. Miért? Mert még nem érték el a céljukat.

Ady Nem akartunk semmit? Csak megőrizni, amit már igazságtalanul elvettünk: mondjuk, Bosznia–Hercegovinát.

Tisza Bosznia–Hercegovina török elnyomás alatt senyvedett, és Szerbia is szemet vetett rá. A Monarchia felszabadította, és harminc évig csak katonai ellenőrzése alatt tartotta a területet. Eszébe se jutott annektálni, csupán 1908-ban kellett ezt megtenni, amikor a szerb mohóság már háborúval fenyegetett.

Ady Ugyan. A balkáni térnyerés a Habsburgok birodalmi játszmájának része volt, Magyarországnak ott nem volt semmi keresnivalója.

Tisza Magyarország a Monarchia része, ezt ne felejtse el.

Ady Ó, igen. De úgy látom, a két rész együtt is, és külön is tud a vesztébe rohanni. Most személyesen ön is éppen ezt teszi... Újra mondom, menjen el ebből a házból, gyorsan…

az óra üt (3)

… amíg lehet. Én is önt tartom fő felelősnek ezért a borzalmas háborúért, akárcsak a katonák. De azt nem akarom, hogy megöljék. Nem mintha sok százezernyi vágóhídra vitt háborús áldozatért nagy ár lenne egy háborús bűnös feje… Meg aztán, tudja, a francia forradalomnak volt egy különös mondata: vannak halottak, akiket nem lehet elégszer megölni. Én meg azt mondom, nálunk vannak élők, akik már halottak, s fölösleges fáradság volna őket alaposabban megölni. Ön ezt az országot a múltba fagyasztotta, aztán a forró háborúba lökte…

Tisza Eh. A háború sosem egyes személyek elhatározásának kérdése. Ahogy a forradalom sem. Majd meglátja. A történelmet nem egyes emberek alakítják, vagy ha igen, legtöbbször nem úgy, ahogy akarják. Napóleonnál nem ismerek nagyobb, erősebb egyéniséget, s mire jutott? Démoni erejével milliókat tudott magával ragadni, új korszakot nyitott az emberiség fejlődésében – de végül semmi sem lángesze és vasakarata szerint történt. Birodalma még életében összedőlt. Abban a hitben halt meg, hogy hiába élt. Pedig dehogy élt hiába. Akarata ellenére lerakta a polgárság uralmának alapjait.

Ady Császárságával? Furcsa teória.

Tisza A katonai diktatúra seperte el végleg a régi rend utolsó maradványait – csak így vált lehetővé, hogy a rémuralom elleni reakció ne az ancien régime-et állítsa helyre, hanem fölépülhessen a jogegyenlőség társadalmi rendje.

Ady Ezzel elismeri az ön által oly gyűlölt forradalom szükségszerűségét is. Hiszen az is „csak” arra kell, hogy kiirtsa a réginek az írmagját is.

Tisza Ne kotyogjon folyton közbe.

Ady ingerült mozdulatot tesz, aztán, mint aki megadja magát, fölemeli a másik kezét is.

Ady Engedje meg, hogy leüljek.

Választ sem várva leül egy karosszékbe. Tisza erőt vesz magán, s higgadtságot mímelve folytatja.

Tisza Napóleon tartós európai hegemóniát akart, s helyette életre segítette a nemzetállamokat. Hadjáratai fölkorbácsolták a megtámadott országok életösztönét, nemzeti öntudatát. A magyar 48-ban is legalább annyira benne van a nemzeti függetlenség eszméje, mint a demokratikus haladásé. S a német egység is legalább annyira Napóleon műve, mint Bismarcké.

Ady Akkor én mégiscsak joggal neveztem önt geszti Napóleonnak. Igen, napóleoni szerep: Tisza István kárhozatos országlásával szépreményű forradalmára az új Magyarországnak – természetesen akarata ellenére.

Tisza Gúnyolódik. Magára vall.

Ady Önt – leírtam százszor – ledönteni kell, mint egy kőszobrot. Útjában állt mindennek, amit én akartam. Ne csodálja, hogy a pokolba kívántam. Most mégis meggyőzni jöttem.

Tisza Hitem szerint a hazámért éltem, s higgye el, szívesen meg is halnék érte. Bár attól tartok, ha most meghalok, nem adatik meg, hogy azt érezzem elmenőben: a hazáért adtam az életemet… Talán egy percig édes lesz a bosszú, de nem lesznek sokáig büszkék rá azok, akik „megmentették” a forradalmukat – tőlem.

Ady A forradalom szükségszerű, az ön halála nem az. A történelem szempontjából ma már lényegtelen, él-e, vagy meghal. S ha lényegtelen, akkor fölösleges.

Tisza Ön is örülne, ha nem lennék.

Ady *enyhe gúnnyal* Annak örülnék, ha nem volt volna. De volt. Istenemre, ha kevésbé formátumos ember, kevesebb kárt okozott volna. Azért ostoroztam önt – igen, teljes szívemből –, mert nagy csalódást okozott. Nekem is. Amikor megismertem a fiatal geszti grófot – csodáltam. Minden megvolt önben, ami bennem nem: erő, bátorság, szorgalom. Hogy irigyeltem, ahogy lovagol, vív, vadá-

szik, mint egy új Wesselényi Miklós. Tüzes a nótában, gavallér a táncban. Tetszett a küldetéstudata, meg hogy a kártya helyett a könyveket lapozgatja. Tetszett az önuralma, állhatatossága… Mindenben különbözünk. Csak a határtalan becsvágya hasonlít az enyémhez… Tűz és víz vagyunk, de amit mindketten szeretünk, most végveszélyben van… Egyetlen esély volna… Kár, hogy az képtelenség.

A szín elsötétül, messziről, aztán egyre közelebbről Vincze Zsigmond Szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország dala hangzik fel. A dallam átmegy Bartók Concertójába, s hirtelen megszakad. Közben a vetítővásznon égen átúszó Zeppelinek, ágyúlövések egyre jobban elhalkuló dörejekkel, majd régi híradó-felvételekről az antant vezetők (Clemanceau, Lloyd George, Wilson stb.) és az utódállamok képviselőinek (Beneš, Masaryk, Brătianu stb.) érkezései, vonulásai, tárgyalásainak képei. Lényegében: készülődés Trianonra.

Befejező rész a következő számban